

1933 -

M1 - den første trykmaskine

Prøvemærke 1 ore orange trykt i Tyskland i 1932 - med påtrykt „Muster“. Den endelige udgave af 1 ore blev ikke trykt i orange, som det bogtrykte mærke, men i en grønlig sort nuance. Den orange udgave var dog overvejende, som vi kan se

Det har undret mig, når man i frimærkelitteraturen kan læse: „I 1933 besluttede postvæsenet selv at overtage trykningen af frimærker og købte fra firmaet Goebel i Darmstadt en ståltrykmaskine af nyeste slags, som trykte fra cylindre på ruller af gummieret papir, som også perforerede, separerede og nummerede arkene. Denne trykmaskine blev taget i brug 28. marts 1933, og de første stålstukne frimærker blev udgivet 1. juli samme år.“ (JSA 1951: The postage stamps of Denmark 1851-1951, p.153). I „Frimærker, folk og filateli“ har man på side 68 en lignende formulering, dog er årstallet 1933 nu skiftet ud med 1932.

At lave en sådan større ændring af frimærkeproduktionen er ikke noget, man bare laver. At købe en trykmaskine sker heller ikke blot fra den ene dag til den anden. Det er en proces, der kræver undersøgelser, fremsendelse af tilbud fra flere forskellige sider, afvejning af de forskellige tilbud samt andre vigtige forhold. Og før den endelige beslutning har man

måttet gennemføre forskellige forsøg mm. Det er en proces, der tager tid.

Det kan derfor ikke passe „at postvæsenet i 1933 beslutter“. Når jeg læser den filatelistiske litteratur om emnet, er der næsten ingen, der stiller spørgsmålet, hvorfor postvæsenet tager denne beslutning, og der er selvfølgelig slet ingen, der besvarer spørgsmålet. Det har undret mig.

En forklaring?

Vi skal uden for de filatelistiske skribenters rækker for at få bare en antydning af en forklaring.

I „P&Ts historie – 1927-1960“ skrevet af Bent Blüdnikow ser vi en sådan årsagsammenhæng uden helt at kunne sige, at det var derfor. Han fortæller først, at både karavelmærket fra 1927 og især serien fra 1930 i anledning af Christian Xs 60 års fødselsdag blev udsat for stor kritik i de danske medier. Generaldirektør Mondrup var dog ikke enig i kritikken, men mente tværtimod, at de pågældende frimærker var fremragende. I øvrigt var der folk, der var så utilfredse med kongefrimærkerne, at de i protest udlod at frankere deres breve med frimærker og i stedet påførte dem et stempel, hvor der stod, at det skete i protest mod kongemærkerne.

Så den generelle utilfredshed med de danske frimærker har nok haft en vis betydning for beslutningen.

Thiele i økonomiske vanskeligheder

Men langt vigtigere var et andet forhold. Blüdnikow beskriver s. 225-6, hvordan H.H.Thieles Bogtrykkeri, der fra 1851 havde trykt de danske frimærker, i 1930 kom i økonomiske vanskeligheder. Den var krisear, og de ramte også trykkeriet. Blüdnikow skriver, at trykkeriet ikke blev ledet effektivt, og at indehaverne i 1930-31 letsindigt havde trukket store beløb fra driftskapitalen til andre formål. „Trykkeriet, der havde 90 medarbejdere, havde dårligt penge til lønninger.“ (s. 225) Man anmodede derfor om forskud fra Post- og Telegrafvæsenet.

„Mondrup havde accepteret at give H.H.Thieles Bogtrykkeri et forskud først på 10.000 kr. og derefter på 20.000 kr. Post- og Telegrafvæsenet fik sikkerhed i bygningerne.“ (s. 126)

2. Hovedrevisorat påtalte dette allerede i 1930 og sagde, at det ikke var omfattet af kontrakten mellem

Lidt mystisk prøvetryk med påklistret 10 stribe af bølgenie uden værdiangivelse. Bemærk tete-beche i række 9 og 10. Helarket befinder sig i Enigmas samlinger

trykkeriet og postvæsenet. Med andre ord kan man også sige, at revisorerne uddelte en næse til generaldirektoratet. Og det er jo ikke rart, især ikke for en generaldirektør!

Derfor gik man i gang med at undersøge mulighederne af selv at trykke frimærker i postvæsenets eget regi.

Beslutningen

Beslutningen blev taget allerede i 1930. Det fremgår af arkivmateriale beliggende i Rigsarkivet vedrøren-

de „Frimærketrykkemaskine, bilag til forarbejder og foreløbige tilbud“ - Arkiv.nr. M.n.40.a - løbenr. 3572.

Den 27. juni 1930 sender man nemlig brev til Chambon i Paris (det viser sig senere at være i London, at salgskontoret er) og man sender brev til Gobel i Darmstadt. Man beder begge fabrikker om tilbud på trykmaskiner. Samtidigt forespørger man også det svenske postvæsen, hvor deres amerikanske trykmaskine kommer fra.

Samtidigt går man i gang med at overveje, hvor det nye trykkeri skal indrettes og laver tegninger over

Tekst til side i „Farveprøvemappen“ - vist på forrige side. Nr. 1 til 24 svarer til forskellige farver leveret af henholdsvis Hostmann-Steinberg (Tyskland - forkortet til HS), Sadolin og Holmblad (Danmark - forkortet til S&H) og endelig Tryckfärger (Sverige - forkortet til Tr).

- Nr. 1 - orange - nr. 53160 - HS
- Nr. 2 - orange - nr. 201-2 - S&H
- Nr. 3 - brun - nr. 107 - S&H
- Nr. 4 - brun - nr. 113-1 - S&H
- Nr. 5 - brun - nr. 114-1 - S&H
- Nr. 6 - brun - nr. 116 - S&H
- Nr. 7 - brunrød - nr. 115 - S&H
- Nr. 8 - rødbrun - 171-1 - S&H
- Nr. 9 - rød - rød 4 fra Tr
- Nr. 10 - rød - nr. 169 (S&H)
- Nr. 11 - violet - 10D II - Tr
- Nr. 12 - violet - nr. 97 (S&H)
- Nr. 13 - blå - nr. 150 (S&H)
- Nr. 14 - blå - nr. 143 (S&H)
- Nr. 15 - blå - nr. 4D V fra Tr
- Nr. 16 - blå - nr. 147 (S&H)
- Nr. 17 - blågrøn - nr. 149 (S&H)
- Nr. 18 - grøn - nr. 5D IV fra Tr
- Nr. 19 - grøn - nr. 57 (S&H)
- Nr. 20 - grønsort - nr. 220 (S&H)
- Nr. 21 - grønsort - grønsort I fra Tr
- Nr. 22 - grå - nr. 187 B-2 (S&H)
- Nr. 23 - grå - nr. 186 (S&H)
- Nr. 24 - grå - 8D VII fra Tr

Denne oversigt er vigtig, fordi den viser hvilke trykfarver, man bruger i de næste mange år på postens frimærketrykkeri. Den vigtigste leverandør af farver til trykkeriet er det danske firma Sadolin & Holmblad. Man bruger nu udelukkende færdigblandede farver i modsætning til tiden før 1933, hvor H.H.Thiele i et vist omfang for de sjældnere værdiers vedkommende selv blandede farverne. Der laves tilsvarende farveprøveark for bølgeliniemærker, karavelmærker, Christian X højværdier, gebyrmærker, portomærker og luftpostmærker, alle med samme farvenummering.

„Udvidelse af værkstedsbygningerne ved Amager Fælledvej” – dateret 18/7 1930.

Der er kontorchef E.V. Holmblad, der har fået til opgave at finde ud af, hvilken trykmaskine man skal købe. Han indhenter oplysninger fra de forskellige leverandører. Der er dog tydeligt, at kontakten er bedst med Goebel i Darmstadt. Han har f.eks. svært ved at finde ud af, hvor den franske maskine skal købes, og det tilsvarende gælder den amerikanske.

11. marts 1931 laver Holmblad en samlet oversigt over tilbuddene fra de tre fabrikker, og på arket er Goebel II b) understreget – det er den, man vælger. Oversigten vises i slutningen af artiklen. Leverings-tiden var opgivet til 10 måneder, men det har sikkert været lidt længere. Så engang inden udgangen af 1931 er bestillingen sat i værk overfor Goebel.

Kontakten til den amerikanske producent har ikke været god. Der ligger i sagsmappen et par telegrammer fra USA. Hovedindholdet er stort set: ”Hvornår bestiller I maskinen?” – I oversigten kan man også se, at der mangler en række basale oplysninger fra USA – f.eks. maskinens kapacitet.

Det er også interessant at se, at der i 1931 ikke var

taget endelig stilling til hvilken trykmetode, der skulle anvendes. Både bogtryk, dybtryk (ætsning), dybtryk (stålstik) og offset er inde i billedet. Man kigger også på maskiner som enten kun kan lave frimærker, eller som både kan lave frimærker og diverse helsager.

Prøvetryk

Hvornår præcis trykmaskinen er stillet op i København, kan jeg ikke se. Det er indlysende logisk, at der bliver lavet prøvetryk både i Tyskland og i Danmark. I Tyskland må man nødvendigvis lave færdige tryk, som kunden kommer og godkender, inden maskinen skilles ad og transporteres til Danmark. Det er en ganske almindelig forretningsmåde ved fremstilling af maskiner, især maskiner, som er komplicerede, og som er fremstillet specielt til kunden. Det er i hvert fald tilfældet her. Maskinen er i øvrigt så speciel, at Goebel senere beder det danske postvæsen lave særlige prøveserier, som de kan bruge til reklamefremstød, men mere herom længere fremme.

I arkivmapperne er en samlet oversigt over arbejdstegninger, aftryk af urmoletter og dattermoletter, farveprøver osv., som frimærketrykkeriet fremstiller

Det egentlige prøvemærke til M1 var et motiv af helligaandskirken. Tegnet af C.O.Eblers og graveret af Britze. Det er trykt i grøn, rød og som her lysegrøn i ark a 100 stk

i 1936 på foranledning af hovedkontoret. Produktionen har da foregået i ca. 4 år, og man har vel følt anledning til at få et samlet overblik over, hvilke prøver mm., der var i beholdning.

Man havde i øvrigt i 1932 fået lavet en tilsvarende oversigt over ”Prøve- og Modelsamlingen”, sikkert i forbindelse med afviklingen af samarbejdet med H.H.Thieles Bogtrykkeri.

Men i oversigten fra 1936 er indeholdt nogle af de prøver, som blev fremstillet i Tyskland: „2 x 2 ark prøvetryk 15 øre karavelmærke overstemplet

Prøvetryk fremstillet i Tyskland

„Muster” (Goebels tryk)”. Farven er ikke angivet. Mærker overtryk ”Muster”, som jo findes på markedet, stammer altså fra prøvekørslerne i Tyskland i forbindelse med godkendelsen af maskinen, og før den blev taget ned og sendt til Danmark.

Det er til at forstå, at det i et privat trykkeri i Tyskland med de kaotiske forhold, der opstår i 30'erne og senere i forbindelse med 2. verdenskrigs afslutning kan ske, at „dansk” prøvemateriale, som de forskelligt farvede 15 øres karavelmærker langsomt siver ud på markedet.

I øvrigt er der en vild forvirring i diverse auktionskataloger, hvad angår prøvetryk og essays fra netop denne periode. Ting, der stammer fra langt senere tider, f.eks. „Prøvemærket” med post-og telegrafvæsenets logo og som hænger sammen med købet af M2 i 1953 tidsfæstes til 1932.

Mærker med påtrykt „muster” må stamme fra Tyskland (og her findes der både bølgeliniemærker og karavelmærker). Spørgsmålet er, om de tilsvarende prøver fra prøvekørslerne i Danmark også er på markedet. Jeg tvivler. Der har altid været streng kontrol ved det danske postvæsenes trykkerier, men hvem ved?

Man lavede i begyndelsen en del prøvekørsler for at se, hvilke trykfarver man skulle anvende på den nye trykmaskine. Juli 1934 afleverede trykkeriet til General-

direktoratet således i alt 6 plomberede pakker med i alt over 300 ark med forskellige trykfarver:

87 ark med svensk farve ”Tryckfärger”

178 ark mærket ”Sadolin og Holmblad”

60 ark mærket ”Hostman og Steinberg” og endelig

16 ark med prøver fra kongefrimærket og luftpostfrimærket.

Disse pakker findes efter oplysninger fra Erik Jensen på Post- og Telemuseet ikke idag. I Mogens Juhls bog: Haandbog over Danmarks Stålstukne Frimærker 1933-1948 står side 20, at man ved trykningen af de stålstukne frimærker anvendte farver fra følgende fabrikker:

A.B.Tryckfärger, Stockholm, Hostman-Steinbergs Grafiske Farvefabrik og endelig A/S Sadolin og Holmblad. Mogens Juhl skriver at det skete i denne rækkefølge, at man begyndte med de svenske trykfarver og endte med at bruge dansk. Så eksperimenteret har man.

Men Mogens Juhls oplysninger er nu ikke helt rigtige. Man endte nemlig med at lave en prøvebog i 3 eksemplarer, hvoraf kun en idag findes tilbage på Post- og Telemuseet. Samlingen hed-

H.C. Andersenmærket type 1 - aftryk af originalgravuren fra 1932-33 amvendt til interne farveprøver i P&T

H.C. Andersen-mærket type 2 - trykt i juli 1934 i 1821 ark til levering i Tyskland. Der er flere forskelle, men tydeligst set det på knappen på brystet. Type 2 har også en perfekt takning, fremfor type 1, som vel nærmest er linietakkede?

Prøvemærke karavel grå trykt i Danmark - uden påtryk af „Muster“ 1932-33 - bemærk det trykte løbenummer 841 i arkranden - hvilket beviser at mærkerne er fremstillet i Danmark. Det blev nemlig først påbegyndt efter at maskinen fra opstillet i Danmark

der „Farveprøvesamling over de i øjeblikket anvendelige Farver til Trykning af Frimærker med Staaltrykmaskinen.“ I den samling er der 17 farvenuancer fra Sadolin og Holmblad, 6 farvenuancer fra A.B.Tryckfærger og en (nemlig orange) fra den tyske fabrik Hostmann-Steinberg. Man anvendte altså trykfarver fra alle tre leverandører samtidig.

Farvetrykkene er består af 5 øre bølgelinie, 15 øre karavel, 50 øre Chr. X, 10 øre gebyrmærke, 10 øre portomærke og luftpostmærker uden værdiangivelse. Men der er også et blad med et H.C.Andersen mærke i de samme 24 forskellige nuancer som de øvrige udgaver.

H.C.Andersen prøvemærket

Der har i længere tid verseret prøvetryk på markedet af et H.C.Andersen mærke. En typisk betegnelse er: „1932. H.C.Andersen. ESSAY i lysegrøn farve, udført af Johs. Britze. Produceret i forbindelse med indkøringen af den første ståltryk-maskine. Takket 12 3/4”

Der findes et ark på Post- og Telemuseet. Her er betegnelsen mere korrekt: ukendt oprindelse.

Det er her nok på sin plads at skelne mellem essays og prøvemærker. Et prøvemærke er fremstillet på en trykmaskine, som et frimærke ville være blevet trykt. På en ståltrykmaskine er det altså med mærkebilledet graveret på en stålcylander og med papir på rotationsruller. Et essay kan godt være lavet på en ståltrykgravure, men der er tale om et aftryk i mindre mængde, nærmest som håndarbejde.

Mærket er ikke trykt i 1932, eller 1933 og det har ikke noget med indkøringen af den nye trykmaskine at gøre. Der er rigtigt nok blevet lavet nogle aftryk i forskellige farver, også af H.C.Andersen gravuren,

men ikke på selve trykmaskinen. Derimod findes der et senere oplag produceret i sommeren 1934 og årsagen til denne produktion er, at Goebel har lagt en ordre ind hos det danske postvæsen til denne særlige produktion af H.C.Andersen-mærker. Det er korrekt, at graveringen er foretaget af Britze. Repræsentanter for Goebel har set gravuren i Danmark og måske også de forskellige essays og ønsket at få lavet en særlig produktion af mærket. Man køber rettighe-derne til gravuren fra Britze og sætter en ordre i gang i Danmark på mærket i forskellige farver. Man sender fra Tyskland en ny trykcylander til erstatning af den, der går til ved produktionen af mærkerne. Generaldirektoratet sender i juni 1934 16 aftryk af den uhardede molette i 8 forskellige farver til Tyskland og spørger, hvilke farver man ønsker arkene leveret i. Goebel svarer: 500 ark rød og 500 ark violet.

Arkene produceres (ifølge produktionsprotokollerne) 27. juli 1934 og 28. august 1934 udsteder P & Ts tekniske

tjeneste en faktura til Goebel på:

Fremstilling af 1 trykcylander med H.C.Andersen mærke (inklusive nødvendige moletter) samt trykning af 1821 ark H.C.Andersen mærker – kr. 371,00

Det er faktisk muligt at skelne aftrækkene fra 1933 af den oprindelige gravure fra den færdige produktion i 1934 af de mere end 180.000 mærker.

Den oprindelige, som vi kan kalde type 1, har ikke skravering på reversen helt ned i højre billedhjørne, og skjorteknappen er hel. Type 2 - fra 1934 har skravering helt ned i højre billedhjørne og knappen i skjorten er kun halvt synlig. Der er også andre og mindre variationer imellem de to typer, men det er ikke nødvendigt at nævne dem her.

Ørnemærke

Af den samme korrespondance fremgår også, at man har fremstillet et „ørnemærke“ Adlermarke – det kaldes et „Werbemærke“ i et noget større oplag – nemlig 6704 ark. Hvilket motiv, der er tale om, ved jeg ikke, ej heller hvilke farver, der er tale om. Af fakturaen ser det ud som om gravure og cylinderfremstilling er sket i Tyskland. Denne faktura er dateret 19. juli 1934. Navnet Goebel er måske skrevet for neden på mærkerne?

Både ørnemærket og H.C.Andersen mærket er altså reklamemærker for den tyske maskinproducent, som man har kunnet bruge og kunnet udlevere i forbindelse med salgskontakter til mulige købere af trykmaskiner fra fabrikken.

Kunderne har sikkert været over hele kloden og er kommet fra mange forskellige trykkerier også uden for sikkerhedstrykkeribranchen. Prøvemærkerne kan altså være distribueret mange steder. Oplaget er da heller ikke ubeskeden: 182.100 stk.

Hvis der i øvrigt er en læser, der kender noget til Adlermærket (f.eks. hvordan det ser ud), hører jeg naturligvis gerne.

Prøvemærker

Hvilke prøvemærker findes der fra den danske M1-maskine?

Vi har konstateret, at H.C.Andersens mærket er fra 1934, og at det ikke er et prøvemærke for at få maskinen kørt ind.

Karavelmærkerne uden skraveret storsegl i værdien 15 øre i forskellige farver med påtrykt "Muster" er fremstillet i Tyskland, før maskinen flyttes til Danmark. Om det samme er tilfældet med karavelmærker i forskellige farver uden påtrykt "Muster" er mere usikkert. Det kan være en produktion lavet umiddelbart efter, at maskinen er opstillet i København i 1932/33.

Der findes også prøvetryk af bølgeliniemærker 1 øre orange type 1 og 5 øre violet samt Chr.X-udgaven 50 øre grå påtrykt "Muster" – Er de fra Tyskland eller Danmark? Det ville være logisk at tro, at de var fremstillet i Tyskland. Af oversigten fra 1936 er vedlagt 4 ark kongemærker 50 øre i brun, rød, grå og rød (fra prøvecylindere).

Det rejser i øvrigt hele det generelle spørgsmål om de første trykcylindre til alle værdierne er fremstillet i Danmark eller Tyskland?

Der findes også et mærke med Helligåndskirken i en række farver, bla. rød, lysegrøn og mørkegrøn. I pos. 137 på i den meget lange liste over afleveringer fra trykkeriet til Generalpostdirektoratet af prøver står: "Prøvestik af udkast til frimærke, Helligåndskirken." Oprindeligt mente jeg, at det var usikkert om prøvemærket er trykt i Tyskland eller Danmark. I Post- og Telemuseets arkivalier om frimærkeproduktion fandt jeg imidlertid det helark, som er afbildet på forsiden af DFT denne gang. Arkene er ikke trykt, som det er vist. Bølgeliniemærkerne er påklister senere. Men dobbeltpræget i pos. 3 findes også i andet ark på museet. Arket er dateret 1933 og et tydeligt blevet brugt til at markere dårlig farvepåføring. Mærket er dateret 1932, men ifølge protokollerne startede man produktionen 28/3 1933 af 5 øres mærker afbrudt i både april og maj måned af hyppige prøvekursler.

Jeg tror på denne baggrund, det er korrekt at antage, at mærket med Helligåndskirken er det egentlige prøvemærke til M1.

Der findes jo i øvrigt også et helark 5 øres bølgelinie med hjerter. Hvor det passer ind ved jeg ikke.

Tilsvarende findes der også graveringer af Fr. Britze over et mærke med Ribe domkirke uden værdiangivelse, Tyge Brahe med værdiangivelsen 1 øre, samt et mærke med Chr. V. Tidsangivelsen er ukendt. Men jeg kender kun disse mærker som enkeltstykker, og det drejer sig sandsynligvis kun om aftræk af en originalgravure, ikke om mærker produceret i ark. Kunne det være i forbindelse med udgaven i 1936 i anledning af 400 året for reformationen? Eller er det blot tale om arbejdsprøver fra Britzes hånd?

Der findes også i Post- og Telemuseet aftryk i for-

skellige farver af et portræt af Christian d. 4 samt en gravure af den samme konge i rustning. Men det er ganske givet utakkede håndprøver, som ikke har været i nærheden af M1.

Trykcylindrene

Det er kendt fra AFAkatalogerne, at de første bølgeliniemærker og karavelmærker findes i 2 (eller 3) typer. Det er måske ikke så kendt hvorfor. Det er dog beskrevet i litteraturen, især i Mogens Juhls bog, J.Smidt Andersens bog fra 1951 og fra Aage Tholls mange artikler om emnet. JSA har i øvrigt også delagtiggjort den udenlandske filatelistiske verden i forholdet ved f.eks. at offentliggøre en længere artikel i The London Philatelist i 1950.

Årsagen til, hvorfor der er forskellige typer, skal søges i tryktekniske forhold og nærmere i, hvilke trykcylindre, man anvendte.

Vender vi os mod litteraturen, f.eks. JSA og Mogens Juhl får vi følgende forklaring:

De oprindelige trykcylindre leveret fra Tyskland var stålcyklindre overtrukket med et tyndt højglanspoleret kromlag. I dette kromlag blev frimærket præget med samme reliefmolette f.eks. 200 gange for almindelige dagligmærkers vedkommende. Trykcylindren var så færdig til brug.

I driften vidste det sig, at cylindren hurtigt blev slidt, hvorefter der opstod lysere partier på de enkelte mærker. Man kunne efterpræge, men det var vanskeligt og der kunne let opstå dobbeltprægninger (hvilket der jo heldigvis for filatelisterne er rigeligt af i disse første ståltrykmærker).

Derfor gik man over til en lidt anden fremgangsmåde (JSA siger, det skete i 1938). Trykcylindren blev i stedet for et kromlag, ad galvanisk vej forsynet med et 1mm tykt kobberlag. I dette kobberlag prægede man så mærkebilledet på samme måde som før. Efter prægningen forkromede man så trykcylindren med et meget tyndt kromlag ca. 0,002mm eller 2my. Når kromlaget blev slidt kunne det fornyes, man behøvede ikke at præge på ny.

Selvom kromlaget er meget tyndt er det nok til at prægningen skulle være dybere end før for at få et tilstrækkeligt tydeligt mærkebillede. Derfor var man nødt til at lave modifikationer i graveringen – dette resulterede i mindre forskelle, men det var nok til, at vi kan konstatere fremkomsten af de nye typer.

Den officielle forklaring ser vi af et brev dateret 30. juni 1938 fra trykkeriet – kaldet "Værkstederne".

"I Anledning af det af Bogholderikontoret fremsatte Ønske om Redegørelse for de stedfundne Ændringer i de af Værkstederne fremstillede ståltrykte Frimærker tjener følgende til Oplysning.

De oprindeligt benyttede Trykcylindre, der indkøbtes hos Maskinens Leverandør var forchromede Staalcyklindre. Forinden Forchromningen blev hver enkelt Mærke præget i selve Staal med samme Molette, hvorved alle Mærkerne – 200 pr. Cylinder – blev ens i Trykket. Denne Fremgangsmaade viste sig i visse Henseender mindre heldig, idet f.eks. Cylinderen – særligt for de store Rasterpartier – ret hurtigt blev slidt, hvorved der opstod lysere Partier paa de enkelte Mærker, og

I 2005 fremkom på offentlig auktion enkelte prøvetryk af 15 øre karavel i henholdsvis rød, grå, violet og brun farve. Mærkerne blev senere udbudt af firmaet Nordfrim. Jeg har modtaget oplysning om at oplaget, som stammer fra en tysk samler og sikkert ahr sin oprindelse i arkivet fra Goebbels fabrikken var følgende: violet: 214 stk., grå 214 stk., brun 200 stk. og rød 297 stk. Det er prøvemærker trykt i Danmark

en Efterprægning af Cylinderen rummede bl.a. den Fare, at enkelte Mærker kunde blive dobbeltprægede. Desuden var en benyttet Cylinder næsten værdiløs.

Man gik derfor over til ad galvanisk Vej at overtrække Cylinderen med en (dobbelt) Kobberlag i hvilket Mærkerne prægedes og derefter forchrome den færdige Cylinder. Denne Fremgangsmaade viste sig at have flere Fordele, bl.a. kom Trykket til at staa renere, og blev Chromlaget slidt, kunde det let fornyes, uden at Cylinderen blev efterpræget. Endelig kunde Cylinderen benyttes igen efter, at det gamle Kobberlag var aftaget og nyt paalagt.

I Hovedsagen er alle Frimærkeserierne efter H.C.Andersen Serien fremstillet efter det nye Princip. Det var ikke muligt at overføre denne Fremgangsmaade paa de benyttede gangbare Mærker, f.eks. Bolgelinie- og Karavelmærkerne uden at der foretoges en Ændring af de gamle Moletter til disse Typer. Gravuren maatte gøres dybere for at opnaa tilnærmelsesvis samme Udseende af Trykket som tidligere, og det er de her ved fremkomne Smaaændringer, som har givet Anledning til Forespørgselen .

Tilsvarende smaa Ændringer vil antagelig fremkomme paa alle de efter den tidligere Fremstillingsmaade leverede Mærker, efterhaanden som Staalcyllindrene bliver opslidt.

De her (ved Værkstederne) beroende godkendte Ark ombyttes med et nyt Ark, saafremt der fermstilles ny Molette.

Chr. Andersen”

Der er i øvrigt mindre unøjagtigheder i Mogens Juhls og JSAs beskrivelse af fremgangsmåderne frem for Chr. Andersens. Den sidste må siges at være ret tæt på begivenhederne, så mon ikke hans version er den rette. Om det første proces taler han om en forchromet stålcyllinder leveret fra Tyskland, men han siger også at prægningen sker direkte ned i stålet! Og han tilføjer at cyllindren efterfølgende bliver forchromet. Mogens Juhl siger, at prægningen sker ned i forchromningen, ikke i stålet og han omtaler ikke en efterforchromning.

Chr. Andersen fortæller os også, at fordi prægningen sker ned i stålet kan en cylinder ikke bruges igen. Det er også derfor, at Goebel ved bestilling af H.C.Andersenmærkerne følger bestillingen op med at levere en erstatningscylinder.

Der er små nuanceforskelle, men måske alligevel lidt vigtige.

Intermezzo NFT

Jeg vil slutte af med en lille historie om, hvordan frimærkepressen faktisk bliver læst af postvæsenet.

I NFT 1933, nr. 8 side 188 er der et kort mødereferat, hvor der blev skrives om de nye danske frimærker: ”Trykpladerne kan efter Sigende kun holde til 24 Timers Trykning, og det sidste Par Timer er de formentlig noget medtagne”.

I Generaldirektoratet læser man åbenbart også NFT og skriver til ”Værkstederne” og beder dem kommentere udtalelsen og også nærmere fortælle om erfaringerne om trykcyllindrenes holdbarhed.

Værkstederne svarer i detaljer. Dette svar bringes dog ikke videre til redaktionen af NFT. Man meddeler blot redaktionen „at den anførte Tid, efter de Erfaringer der paa nuværende Tidspunkt er indvundet, kun andrager en ringe Brøkdæl af Trykcyllindrenes Levetid. Maskinen har i øvrigt arbejdet alt for kort Tid til at nøjagtigere Varighed kan angives.”

Derimod er der noget mere kød på Værkstedernes interne svar til Generaldirektoratet:

Svaret er dateret 23. august 1933:

„I Besvarelse af l.T.5805 af 23/8-33 vedrørende det i „Nordisk Filatelistisk Tidsskrift” side 188 anførte ganske misvisende Bemærkninger skal man først bemærke, at der overfor Værkstedernes Personale foreligger Ordre om ikke til udenforstaaende at give Meddelelser vedrørende Værkstedernes interne Forhold.

Med Hensyn til Varigheden af de benyttede Trykcyllindre er det formentlig noget for tidligt at udtale sig bestemt om denne.

Følgende Cylindre til større Oplag har trykt:

5 Øre Cyl.I : 299.122 Ark plus Prøvekørsel ca. 100.000 Ark = ca. 400.000 Ark

5 Øre Cyl. II: 209.053 Ark og endnu brugbar

10 Øre Cyl. I: 103.675 Ark. Kromlaget på Cyl. Itu. Cyl. Kasseret

10 Øre Cyl. II: 289.424 Ark. Viste Tegn på Slid. Re-moletteret og formentlig atter brugbar

10 Øre Cyl. III: 315.453 Ark og endnu brugbar

Firma	Pris	Ydelse ved trykning af			Trykkemetode	Papir	Antal farver	Leveringstid	Bmirk
		Frimærker	Enkelte brevkort	Konvolutter					
Goebel I ca. kr. 200.000 ab fabrik	Maskine for trykning af 1) frimærker RM 147,350 2) postkort 8750 3) konvol 11800 4) frimærkeruller 1545 = RM 169445 Klicheer 64000 I alt 233.445	3000 ark pr. time a 50 min - 125 arbejdsdage til fremstilling af 3.000.000 ark	22500 stk. pr. time a 50 min	3000 stk. pr. time a 50 min	Dybtryk ætset kobber	Gummeret	2	ca. 10 mdr. ab fabrik	Pladeperforater: nøjagtig perforering - Forbrug af farve til 3.000.000 frimærkeark: ca. 450 kg. - ca. 1350 RM - Intet forbrug af Vask eller afløsningsstof. Frimærker, brevkort, korsbånd og konvolutter er trykt ved dybtryk - samlet årlig udgift: Lønninger 7 mand kr. 350000 - papir til frimærkeproduktion og konv. kr. 60.000 Farve etc. kr. 15.000 - Amor. af 208.000 - 5% = kr. 10.400 - Forrentning af 208.000 - 2,63% = kr. 5490 - prisen kan mulig reduceres med 5- 8% - ialt kr. 125.870
Goebel II a)	RM 174.500 - ca. kr. 156.000 ab fabrik	3000 ark pr. time a 50 min	Kan kun trykke Frimærker		Dybtryk Staalstik	Ugummeret	1	ca. 10 mdr. ab fabrik	Ikke pladeperforater: unøjagtig perforering - Farveforbrug til 3.000.000 frimærkeark ca. 1500 kg ca RM 7.500
Goebel II b)	RM 179.000 - ca. kr. 160.000 ab fabrik	3000 ark pr. Time a 50 min	Kan kun trykke Frimærker		Dybtryk Staalstik	Gummeret	1	ca. 10 mdr. ab fabrik	Pladeperforater - Farveforbrug til 3.000.000 frimærkeark ca 1500 kg ca RM 7.500
Chambon Ltd. I	£ 2870 - ca kr. 55.300 ab fabrik	5000 ark pr. time	10-12.000 stk. pr. time	2500-3000 stk. pr. time	Bogtryk og "offset" - offset kun til konvolutter	Gummeret	2	ca 8 mdr ab fabrik	Formentlig pladeperforater
Chambon Ltd. II	£ 7451 - ca kr. 139.000 ab fabrik	900/1200 ark pr. time (dybtryk)	3000 stk. pr. time (bogtryk)	6000 stk. pr. time ("offset")	Dybtryk (stålstik) Bogtryk og "Offset"	Gummeret	1 farve med dybtryk og 1 farve med bogtryk	ca. 10 mdr. ab fabrik	Formentlig pladeperforater Trykket skal beskyttes af en papirbane
Cowdrey Machine Works	\$ 46.980 ca kr. 176.000 ab fabrik	Ingen oplysninger	Kan kun trykke Frimærker		Dybtryk - stålstik	Ugummeret	1 farve	ca. 5 mdr ab fabrik	Ikke pladeperforater

15 Øre Cyl.I: 446.626 Ark; trykker endnu; men viser begyndende Tegn på Slid.

Chr. Andersen”

Om disse oplysninger er nye, om de kan bruges i diskussionen om de forskellige typers oplagstal, herunder især det dyre slik, skal jeg lave være op til andre at diskutere. Bemærk dog, at 5 øres cylinderen blev benyttet til prøvekørsel.

Men en timeproduktion på 3.000 ark kan vi se, at 10 øre cyl.I kun holdt til ca. 35 timers kørsel, så lidt rigtigt har der vel alligevel været i NFTs oplysninger!

Litteraturfortegnelse

Auktionskataloger - *Thomas Høiland* - diverse udgaver

Danmarks Stålstukene Frimærker 1933-1948, af: Mogens Juhl, 1948

Danske frimærker i stålstik 50 år, hæftet udgivet af Post- og Telegrafvæsenet, 1983, ingen forfatter

Handbook of Danish Essays, vol. 2, 1920-1939, af: William R. Benfield og Bruno Nørdam, 2004

Håndbog og specialkatalog over Danmarks staa/stukene Frimærker, af: Tom Plovst m.fl., 1970

Lidt om Fremstillingen af Danmarks staa/stukene Frimærker, af: E.Th.Bjørn, i Udstillingskatalog, Øst for Storebælt, November 1947

Lidt om vore staa/stukene Frimærker, af: A. Tholl, i: udstillingskatalog HOFI 61 (1961)

P & Ts historie 1927-1960, af: Bent Blüdnikow, 1993

The Postage Stamps of Denmark, af: J.Schmidt Andersen (JSA), 1951

Arkivmapper i Rigsarkivet - Litra M.n.40.a - Frimærketrykkemaskinen

Arkivmapper i Post- og Telemuseet: Litra F.e - Frigørelsesmidler